HebrewBooks.org ©Moznaim Publishers. No commercial use allowed.

וזו נתנה בי"ג בריתות ר' (א)אבא אומר [א]צריך שיאמר בה הודאה תחלה וסוף והפוחת לא יפחות מא' וכל הפוחת מא' הרי זה מגונה וכל החותם מנחיל ארצות בברכת הארץ ומושיע את ישראל בבונה ירושלים הרי זה בור [ב]וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו מסייע ליה לר' אילעא דא"ר אילעא א"ר יעקב בר אחא משום רבינו כל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו פליגי בה אבא יוסי בן דוסתאי ורבנן חד אמר הטוב והמטיב צריכה מלכות וחד אמר אינה צריכה מלכות מאן דאמר צריכה מלכות קסבר דרבנן ומאן דאמר אינה צריכה מלכות (ב)קסבר דאורייתא: ת"ר מהו חותם בבנין ירושלים רבי יוסי בר' יהודה אומר מושיע ישראל מושיע ישראל אין בנין ירושלים לא אלא אימא אף מושיע ישראל. רבה בר רב הונא איקלע לבי ריש גלותא פתח בחדא וסיים בתרתי אמר רב חסדא גבורתא למחתם בתרתי ⊙והתניא רבי אומר אין חותמין בשתים גופא רבי אומר אין חותמין בשתים איתיביה לוי לרבי [ג]על הארץ ועל המזון ארץ דמפקא מזון על הארץ ועל הפירות ארץ דמפקא פירות מקדש ישראל והזמנים ישראל דקדשינהו לזמנים מקדש ישראל וראשי חדשים ישראל דקדשינהו לראשי חדשים מקדש (ג)השבת וישראל והזמנים חוץ מזו ומאי שנא הכא חדא היא התם תרתי כל חדא וחדא באפי נפשה וטעמא מאי אין חותמין בשתים לפי (ד)שאין עושין מצות חבילות מאי הוי עלה א"ר ששת פתח ברחם על עמך ישראל חותם במושיע ישראל פתח ברחם על ירושלים חותם בבונה ירושלים ורב נחמן אמר [ד]אפי' פתח ברחם על ישראל חותם בבונה ירושלים משום שנאמר [1]בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס אימתי בונה ירושלים ה' בזמן שנדחי ישראל יכנס אמר ליה רבי זירא לרב חסדא ניתי מר ונתני אמר ליה ברכת מזונא לא גמירנא ותנויי מתניג' אמר ליה מאי האי אמר ליה דאקלעי לבי ריש גלותא ובריכי ברכת מזונא וזקפי רב ששת לקועיה עלי כחויא ואמאי דלא אמרי לא ברית ולא תורה ולא מלכות ואמאי לא אמרת כדרב חננאל אמר רב דאמר רב חננאל אמר רב לא אמר ברית ותורה ומלכות יצא ברית לפי שאינה בנשים תורה ומלכות לפי שאינן לא בנשים ולא בעבדים ואת שבקת כל הני תנאי ואמוראי ועבדת כרב: ⊙אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן הטוב והמטיב צריכה מלכות מאי קמ"ל (ה)כל ברכה שאין בה מלכות לא שמה ברכה והא א"ר יוחנן חדא זימנא א"ר זירא לומר שצריכה שתי מלכיות חדא דידה וחדא דבונה ירושלים אי הכי נבעי תלת חדא דידה וחדא דבונה ירושלים וחדא דברכת הארץ אלא ברכת הארץ מאי טעמא לא משום דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה בונה ירושלים נמי לא תבעי דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה ה"ה דאפילו בונה ירושלים נמי לא בעיא אלא איידי דאמר מלכות בית דוד לאו אורח ארעא דלא אמר מלכות שמים רב פפא אמר הכי קאמר [ה]צריכה שתי מלכיות לבר מדידה יתיב רבי זירא אחורי דרב גידל ויתיב רב גידל קמיה דרב הונא ויתיב וקאמר [ו]טעה ולא הזכיר של שבת אומר ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך מקדש השבת אמר ליה מאן אמרה רב הדר יתיב וקאמר [ז]טעה ולא הזכיר של יום טוב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון ברוך מקדש ישראל והזמנים א"ל מאן אמרה רב הדר יתיב וקאמר [ח]טעה ולא הזכיר של ראש חודש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון ולא ידענא אי אמר בה שמחה אי לא אמר בה שמחה אי חתים בה אי לא חתים בה אי דידיה אי דרביה גידל בר מניומי הוה קאי קמיה דרב נחמן טעה רב נחמן והדר

מילה נתנה בי"ג בריתות. ז) בפרשת מילה שנתנה לאברהם אבינו הם כתובים: **תחלה וסוף.** ח) נודה ה' אלהינו ועל כולם ה' אלהינו אנו מודים לך: **מ"ד צריכה מלכות קסבר דרבנן.** הלכך לאו ברכה הסמוכה לחברתה היא שאינה מברכת הארץ: **ומ"ד אינה צריכה מלכות קסבר דאורייתא היא.** ומברכת הארץ היא כדאמר לעיל (ד' מח:) אשר נתן לך זה הטוב והמטיב והויא לה ברכה הסמוכה לחברתה. ט) ומיהו פותח בה בברוך לפי שפתיחתה היא חתימתה שכולה הודאה אחת היא ואינה (א) הפסקה ודומה לברכת הפירות והמצות: **בונה ירושלים לא.** בתמיה אם חתם בונה ירושלים לאו חתימה היא הלא עיקר ברכה דירושלים היא: **אלא אימא אף מושיע.** אם בא לחתום מושיע ישראל ולא חתם בונה ירושלים יצא שתשועת ישראל היא בנין ירושלים: **פתח בחדא.** כשהתחיל בברכה לא אמר רחם ה' על ישראל עמך ועל ירושלים עירך אלא אחת מהן וכשחתם חתם בשתים מושיע ישראל ובונה ירושלים: **אין חותמין בשתים.** שדומין לעושין מצות חבילות כי היכי דאמר (פסחים קב:) אין אומר ב' קדושות על כוס אחד: **מקדש השבת וישראל והזמנים.** והכא ליכא למימר ישראל מקדשי לשבת וזמנים דאילו זמנים תלויין בב"ד לקדש חדשים ע"פ הראייה אבל שבת קדישא וקיימא: **חוץ מזו ומ"ש הכא חדא היא.** אין כאן אלא ברכת מקדש שמברך להקב"ה שמקדש השבת והזמנים אבל מושיע ישראל ובונה ירושלים תרתי מילי ניהו ואין כוללים ב' דברים בברכה אחת. ולא גרס הא בהא תליא. ובה"ג גרס הכי חוץ מזו ומ"ש הני תרתי קדושי ניהו ומודה רבי דחתמינן בהו בשתים אבל נחמה חדא מילתא היא ובחדא בעי למחתם. ואינו נ"ל דא"כ אית ליה לרבי חותמין בשתים והכא ה"ט דהא בהא תליא ולא היה לו לכלול ולומר אין חותמין בשתים ועוד רבי כי אמרה לאו לנחמה אמרה: **פתח בעל עמך ישראל כו'.** דבעינן חתימה מעין פתיחה: **ור"נ כו'.** בונה ירושלים תשועת ישראל היא דכתיב (תהלים קמז) בונה ירושלים ה' ואז נדחי ישראל יכנס: **לאו אורח ארעא דלא אמר מלכות שמים.** בבונה ירושלים הלכך מהדר לה בהטוב והמטיב ט) (ואומר מלך העולם הטוב והמטיב): **שתי מלכיות.** כגון אבינו מלכנו אדירנו בוראנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב רוענו רועה ישראל המלך הטוב והמטיב לכל וכו': **לבר מדידה.** שפותחת ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם וכו': **ויתיב רב גידל וקאמר טעה כו' א"ל.** רב הונא לרב גידל מאן אמרה: **ולא ידענא.** רבי זירא קאמר לה לא ידענא אי אמר רב גידל לזכרון ולשמחה אי לא אמר לשמחה ואי אמרה משמיה דרב אי לא אמרה: **אי חתים בה.** מקדש ישראל וראשי חדשים אי לא חתים:

והדר

מאן דאמר אינה צריכה מלכות קסבר דאורייתא. הקשה רש"י הואיל והיא דאורייתא אמאי פותחת בברוך הא סמוכה היא ותירץ דקצרה היא והויא הודאה בעלמא כברכת פירות וכברכת מצות ותימה אמאי שינו אותה יותר משאר ברכות הסמוכות שחותמות ולא פותחות הואיל ודאורייתא היא היה לנו להאריך בה ולחתום בברוך ולא לשנות משאר סמוכות וי"ל דאין ה"נ ולמאן דאית ליה שהיא דאורייתא היה חותם ולא פותח וכן איתא בתוספתא [פ"א] בהדיא ר' יוסי הגלילי היה מאריך בה וחותם[א] ומיהו אנן קי"ל שהיא מדרבנן ולכך צריכה מלכות כדאמר צריכה שתי מלכיות בר מדידה: **לומר שצריכה** ב' מלכיות בר מדידה. אבל דבונה ירושלים דלאו אורח וכו' וגם בה אין יכולין לומר מלכות דהא סמוכה היא ע"כ אומרה בהטוב והמטיב והואיל ואמר בה מלכות דבונה ירושלים דלאו אורח ארעא וכו' אמר נמי דברכת הארץ אע"פ שהיא סמוכה לחברתה הואיל ולא נתקנו בזה אחר זה דיהושע תקן ברכת הארץ ומשה תקן ברכת הזן מש"ה נקט מלכות דלא הוי סמוכות ומיהו אנן הואיל ונתקנו על הסדר אין אנו פותחין בברוך ויש שנוהגין לומר בבונה ירושלים מלכות: **ברוך שנתן שבתות למנוחה וכו'.** וא"ת והא סמוכה היא וי"ל הואיל ולא נתקנה שם אלא לאומרה לפרקים כששכח רצה והחליצנו אין זה קרוי סמוכה וצריך פתיחה בברוך ובברכות של י"ח ברכות כולם סמוכות לברכות אל חי וקים אי נמי אלהי אברהם היינו מלכות י) כדאמרינן (לעיל ד' ז:) משנברא העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנא' אדני אלהים מה תתן לי (בראשית טו) ואם הוא י"ט כולל ואומר ברוך שנתן שבתות למנוחה וי"ט לעמו ישראל לשמחה וכן כי מקלע שבת ור"ח:

אי

מסורת הש"ס

א) [הך תנא (זה) הוא רב ונקרא בשמו רבי אבא עי' ערוך ערך רב], **ב)** [לעיל מו.], **ג)** [ביצה יז.], **ד)** [פסחים קב: סוטה ח. טעמא דבעינן שיהא לבו פנוי למצוה אחת ולא יפנה עצמו הימנה כ"כ תוס' מ"ק ח: ד"ה לפי וכו'], **ה)** [לעיל יב. מ:], **ו)** [עי' תוי"ט נדרים פ"ג מי"א ד"ה שנכרתו], **ז)** [בראשית יז], **ח)** בד"י הגי' נודך, **ט)** ס"א אינו, **י)** [ועי' תוס' לעיל מ: ד"ה אמר אביי],

◆

תורה אור השלם

1. בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַ‍ִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: תהלים קמז ב

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ומ"ד אינה וכו' אחת היא ואין בה הפסקה. נ"ב ע"ל בפרש"י דף מו סוף ע"א:

◆

גליון הש"ס

גמ' והתניא ר' אומר אין חותמין בשתים. עי' פסחים דף קד ע"ב תוס' ד"ה ולית הלכתא. שם ארבב"ח אר"י הטוב והמטיב צריכה מלכות מאי קמ"ל. ק"ל הא לעיל פליגי בזה בן דוסתאי ורבנן וצ"ע [עי' רשב"א]: רש"י ד"ה ומ"ד א"צ מלכות וכו'. ומיהו פותח בה בברוך לפי שפתיחתה היא חתימתה. עיין לעיל דף מו ע"א תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא ושם לא נזכר מלכות בברייתא וצ"ע:

◆

מוסף רש"י

שאין עושין מצות חבילות. שנראה כמי שהיו עליו למשאוי וממהר לפרק משאו (סוטה ח.). **לקועיה.** לצוארו (ב"ק נה. ע"ז כט.).

◆

רבינו חננאל

וברית מילה ניתנה בי"ג בריתות, וכולן מפורשות בפרשת ויהי אברם. **רב** אבא אמר צריך שיאמר בה הודאה תחילה וסוף, תחילה נודה לך ובסוף ועל כולם י"י אלהינו אנו מודים לך. ואמר רבינו הגאון זצ"ל דלישנא דייקא מפומא דרבואתא רב אבא בשלש מקומות, חדא הא, אידך בהאשה שנפלו לה נכסים רב אבא אמר שאלתי את סמכוס, ובשבת כר' אליעזר אם לא הביא הכלי, רב אבא אמר הטבילה ואחר כך ילדה זה הוא יליד בית שנמול לשמנה, וכל מי שלא אמר הודאה הרי זה מגונה. וכל מי שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה והקדים ברית לתורה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו. וכל מי שלא אמר מלכות בית דויד בבונה ירושלים לא יצא. **אסיקנה** אין חותמין בשתים חוץ [מ]מקדש השבת וישראל וראשי חדשים. ומותבינן והא חתמינן על הארץ ועל המזון. ומשנינן ארץ שמוציאה מזון, כלומר אחת היא. וכן על הארץ ועל הפירות ארץ שמוציאה פירות. ואפילו פתח רחם על ישראל עמך, חתים בבונה ירושלים. **רב** חיסדא עשה כרב (זירא) דלא הוה אמר לא ברית שאינה [בנשים] ולא מלכות ולא תורה שאינה לא בנשים ולא בעבדים, ומהניה רב ששת לחוטמיה עליה בי חיויא. אמר ליה ר' זירה לרב חיסדא שבקת לכולהו תנאיי ולכולהו אמוראי וע[בדת כרב]. **רב** פפא אמר צריכה שתי מלכיות לבר מדידה. תקינו לומר שתי מלכיות בהטוב, והמה אחת

רבינו חננאל (המשך)

לעצמה שהיא התחילה והיא ברכה בפני עצמה, וקיימא לן כר' (יהודה) [יוחנן] דאמר כל ברכה שאין בה מלכיות אינה ברכה. וחדא לבונה ירושלים [וחדא לברכת הארץ]. וכך תקינו לברך ב' א' יו"י אמ"ה אבינו מלכינו קדוש יעקב [המלך] הטוב והמטיב וכו'. הנה מלכנו קדוש יעקב מלכות אחת, המלך הטוב והמטיב מלכות אחרת. נמצאו בה ג' מלכיות חוץ מן הראשונה שפתח בה ב' א' יו"י אמ"ה. **הא** [דאמר] רב פפא שתי מלכיות בר מדידה, לא פריש מאי טעמא צריך שתים. ויש מי שאומר אחת לבונה ירושלים ואחת לברכת הארץ שהן ברכות סמוכות לחבירתה, וכיון שלא פתח בהן בברוך לא הזכיר מלכיות, לפיכך צריך הטוב והמטיב שתי מלכיות בר מדידה, אבל הזן הרי פתח בו בברוך והזכיר בה מלכות, לפיכך אין צריכה מלכות אחרת. וכן תקנת כל הברכות כל ברכה שהיא תחלה כגון ברכת יוצר אור, פותחין בברוך, מזכיר בה ב' א' יו"י יוצר אור וכו'. אהבת עולם סמוכה היא אין פותחין בה בברוך. וכן אמת ויציב. אבות פותחין בה בברוך ומזכיר בה מלך מושיע ומגן הרי מלכות, אבל שאר כל הברכות שבתפלת י"ח אין פותחין בהן בברוך, שכל אחת סמוכה לחברתה היא. ופירש בתלמוד ארץ ישראל אם היתה ברכה סמוכה לחברתה כגון קרית שמע ותפלה אין פותחין בהן בברוך. **הדר** יתיב וקאמר טעה ולא הזכיר של ראש חדש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון:

עין משפט נר מצוה

נו א מיי' פ"ב מהל' ברכות הלכה ג סמג עשין כז טור או"ח סי' קפז:

נז ב מיי' שם והלכה ד סמג שם טוש"ע שם סעיף ג ד וסי' קפח סעיף ג:

נח ג מיי' שם הלכה ג סמג שם טור או"ח סימן קפז:

נט ד מיי' שם הל' ד סמג שם טוש"ע או"ח סי' קפח סעיף ד:

ס ה מיי' שם הלכה ז סמג שם טוש"ע או"ח סי' קפט סעיף א:

סא ו ז מיי' שם הל' יב סמג שם טוש"ע או"ח סי' קפח סעיף ו:

סב ח מיי' שם הל' יג טוש"ע שם סעיף ז [וסי' תכד]:

◆

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, משמע שהיה סובר הטוב והמטיב דאורייתא ולכך היה חותם בה והיה עושה אותה ברכה ארוכה ומסתמא לא היה פותח בה בברוך שאם היה סובר דרבנן למה היה לו להאריך בה.

◆

רבינו נסים

ואלו נאמרין בכל לשון שנינו הפכו פניהם כלפי הר גרזים כו' (דף לז) תנו רבנן ברוך בכלל ברוך בפרט וכן בסיני וכן בערבות מואב שנא' (דברים כח) אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה וגו' מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב וכתיב (שם כט) ושמרתם את דברי הברית הזאת ואדונינו האי גאון ז"ל כתב בפירושו דברכות הכי ג' דתורה מפרשי רבנן האמורין בלוחות שניות (שמות לד) הנה אנכי כורת ברית (שם פסוק כז) כרתי אתך ברית (בחורב) (שם פסוק כח) ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון את דברי הברית: